

Väitöksiä

Helsingin seutu ja muu Suomi: panos-tuotostutkimus alueellisesta talouskasvusta*

ILKKA SUSILUOTO

FT, erikoistutkija

Helsingin kaupunki

Aluetalouksien kasvun ja rakennemuutoksen ongelmat ovat askarruttaneet tutkijoita maassamme jo kauan. Syynä tähän kiinnostukseen on luonnollisesti ollut näiden kysymysten huomattavaksi koettu yhteiskuntapoliittinen merkitys. Vuosien varrella lähestymistavat, ongelmat ja teoreettiset taustat ovat vaihdelleet. Viime aikoina ovat esiin nousseet kansainvälistymiseen ja uudempaan rakennekehitykseen liittyvät kysymykset, sekä näiden alueelliset vaikutukset.

Suomalainen aluetaloustiede on perinteisesti keskittynyt yrityksiin hahmottaa kansantalouden syrjäisempien osien toimintamekanismeja, sekä niiden kehitysedellytysten tukemiseen. Tässä suhteessa, samoin kuin aluepolitiikassakin, ovat pääkaupunkiseudun ongelmat ja mahdollisuudet yleensä olleet toissijaisessa asemassa. Helsingin talousaluetta koskeva empiirinen tutkimus on kuitenkin useastakin syystä tärkeää.

* Lectio praecursoria Oulun yliopistossa 12. kesäkuuta 1996.

Ensinnäkin seudun taloudellinen painoarvo on kiistaton. Tämä alue tuottaa runsaan neljänneksen maamme kansantuotteesta, sille keskittyy noin puolet koko maan tutkimustoiminnasta ja valtaosa tärkeimmästä yksityisen ja julkisen sektorin päätöksenteosta sijoittuu sinne. Siten on ilmeistä, että alueen kehityksellä on merkittäviä seurauksia koko kansantaloudelle.

Edelleen, useiden alan uudempien teorioiden mukaan kaupunkien taloudellinen merkitys tulee kasvamaan. Tiedon, tekniikan ja kontaktien merkitys on lisääntymässä, ja varsinkin suurilla kaupungeilla on näitä resursseja runsaasti. Onkin uskottavaa, että talous tulee keskittymään rakenteiltaan moderneihin keskuksiin, tai ainakin tällaisten keskusten toiminnallinen merkitys kasvaa samalla, kun alueellisen muutoksen yleiskuvassa voidaan nähdä myös hajanaisempia, mosaiikkimaisia piirteitä.

Kolmanneksi, metropolien kasvua ja kansantaloudellista roolia on aluetaloustieteessä tutkittu vähän. Varsinkaan kvantitatiivista mallintamistyötä ei kokonaistaloudellisesta näkökulmasta ole sen enempää meillä kuin muualla-

kaan mainittavasti tehty.

Helsingin seudulle on ollut ominaista melko nopea, vaikkakaan ei tasainen taloudellinen kasvu. 1970-luvun rauhallista kehitystä seurasi – lähes kaikille yllätyksenä – 1980-luvun alkupuolella voimakas kasvuperiodi, joka merkitsi talouden alueellista keskittymistä edelleen. Tämä vahva kasvu jatkui noin vuoteen 1988 saakka ja tyrehtyi sitten melko äkillisesti.

Kuluneella vuosikymmenellä myös Helsingin seutu on joutunut kokemaan raskaana taloudellisen laman. Tämä kertoo alueiden avoimuudesta: vahvakaan alue ei pysty sulkemaan ulkopuolelleen koko kansantalouteen kohdistuvaa mittavaa kriisiä. Toisaalta seudun aseman pysyvyydestä kertoo se, että aivan viime aikoina hyvinkin puolet työllisten määrän valtakunnallisesta kasvusta on sijoittunut alueelle ja myös seudun muuttovoitto on selvässä nousussa.

Väitöskirjani kuuluu alueellisen makrotaloustutkimuksen piiriin. Sen tavoitteena on ensinnäkin valottaa tutkimusalueiden tuotantokenteita ja taloudellista muutosta sekä näiden välisiä suhteita. Edelleen on haluttu kartoittaa, miten suurkaupungin kasvu eroaa luonteeltaan muusta kansantaloudesta. Heijastuvatko alueiden perinteisesti nähdyt kehittyneisyserot kasvun luonteeseen sekä alueiden välisiin riippuvuuksiin? Näkyvätkö elinkeinotoiminnan yleisemmät muutostrendit alueiden taloudellisessa kokonaiskuvassa? Työllä on myös menetelmällinen päämäärä: voidaanko maamme alueellista talouskasvua mielekkäästi mallintaa makrotason näkökulmasta?

Aluekasvun kysymysten melko syrjäinen asema taloustieteellisessä keskustelussa voi tuntua yllättävältä, kun otetaan huomioon alan ongelmien huomattava periaatteellinen merkitys. Tämä johtuu varmasti paljolti siitä, että myös kokonaistaloudellinen kasvuteoria oli pit-

kään poissa tutkimuksen polttopisteestä. Kuitenkin alueelliset pohdinnat ovat usean vuosikymmenen aikana tuottaneet moniakin osittaisia selityksiä, joiden lähtöoletukset vaihtelevat, ja jotka osin täydentävät toisiaan.

Pitkähkön, 1970- ja 1980-luvuilla vallinneen hiljaiselon jälkeen on aihepiirin keskustelu viime aikoina vilkastunut. Tämä on näkynyt esimerkiksi uudesta kasvuteoriasta vaikutteita ottaneissa aluesovelluksissa, suurkaupunkien roolia analysoivissa muotoiluissa, sekä aluekehityksen mosaiikkimallissa. Samalla on jouduttu uudelleen pohtimaan eri sektoreiden, erityisesti palvelujen roolia. Nämä lähestymistavat muodostavat tutkimuksen teoreettisen taustakehikon.

Työn empiirinen osuus toteutettiin alueellista panos-tuotosanalyysiä käyttäen. Tähän on useita syitä. Ensinnäkin, aluetalouksia haluttiin nimenomaan tutkia kokonaisuutena. Toiseksi, rakenteiden sisältämän vaihtelun esille saamiseksi tulee elinkeinotoimintaa myös disaggregoida. Edelleen pidettiin tärkeänä saada alueista määrällistä ja vertailukelpoista tietoa, joka myös voitaisiin sovittaa koko kansantalouden tasoon. Käytännössä vain panos-tuotosanalyysi täyttää kaikki nämä vaatimukset.

Helsingin seudun ohella kohdealueina olivat jäljelle jäävä osa Etelä-Suomea, sekä Keski- ja Pohjois-Suomi. Maantieteellisistä kokoeroista huolimatta ovat näiden alueiden talouksien volyymit samaa suuruusluokkaa. Työ kattoi ajanjakson 1970-1990. Panos-tuotostauluja oli käytettävissä kolmelta ajankohdalta, tärkeimpänä kolmen alueen riippuvuuksia kuvaava taulu vuodelta 1985.

Tällaisessa tutkimuksessa perusaineiston systematisointi muodostaa suuren osan työstä. Luotettavin kuva aluetalouksista saataisiin keräämällä huolellisesti kaikki tarvittava tieto varta vasten tutkimuksen tarpeisiin. Tämä vaa-

tisi kuitenkin paljon resursseja, eikä näin nykyisin juuri menetellä. Yksinkertaisimmillaan aineisto voidaan koota erilaisilla nopeilla, laskennallisilla arviointimenetelmillä, valtakunnallisista tiedoista liikkeelle lähtien. Silloin ongelmana on heikompi luotettavuus, koska alueiden erikoispiirteitä ei riittävästi saada esiin.

Tämän tutkimuksen aineisto koottiin menetelmin, jotka sijoittuvat kuvattujen ääripäiden välimaastoon. Erityistä huomiota kiinnitettiin alueiden välisten kauppavirtojen arviointiin, joka on taulujen laadinnan ehkä hankalin osa.

Empiirinen osa voidaan jakaa karkeasti kahtia. Helsingin seudun kasvun ja alueiden välisten suhteiden tarkasteluun sovellettiin ensiksi erilaisia rakenneanalyysin menetelmiä. Rakennetietoa vahvasti tiivistävästä analyysistä siirryttiin vähitellen kohti yksityiskohtaisempia toimialariippuvuuksien tarkasteluja.

Empiirisen tutkimuksen jälkimmäisessä osassa arvioitiin vuosien 1985-1990 talouskasvua monialuemallien avulla. Ensiksi muodostettiin neljä alustavaa mallia, edeten vaiheittain yksinkertaisesta staattisesta tuotantomallista monipuolisempaan, muuttuvakertoimiseen dynaamiseen tuotanto-kulutusjärjestelmään.

Alustavien kokeiden perusteella valittiin kaksi malleista varsinaisia laskelmia varten. Mallisovelluksilla arvioitiin muun muassa seuraavia asioita:

-mikä on tärkeimpien toimialasektorien merkitys kasvulle eri alueilla?

-mikä on alueiden kannalta ulkoisten tekijöiden, kuten viennin osuus, ja voidaanko tästä saada johdonmukaista käsitystä?

-missä määrin alueiden välisiin muuttoihin liittyvät kulutussiirtymät jakavat kasvua uudelleen alueiden välillä?

-millaisia tuottavuus- ja koulutustasoeroja liittyy siihen taloudelliseen kasvuun, jota kolme tutkimusaluetta välittävät toisilleen?

Tulosten mukaan Helsingin seudulla näkyi vahvasti palvelujen merkitys. Seudun keskipitkän ajan kasvu perustui ensisijaisesti palveluihin, kun taas teollisuuden osuus kasvoi jyrkästi pohjoiseen päin mentäessä. Palvelusektorin tuottamien panosten merkityksen kasvu nähtiin viidentoista vuoden aikavälillä selvästi. Nämä tulokset vastasivat ennako-odotuksia.

Yllättävää sen sijaan oli, että eräiden moderneiksi luonnehdittujen alojen, nimittäin liikelämän palvelujen, tietoliikenteen sekä sähköteknisten tuotteiden ja instrumenttien valmistuksen yhteinen kasvuvaikeus oli Helsingin seudulla pienempi kuin muualla. Ennakkoon oli odotettu, että suurkaupunkialueella olisi parhaat edellytykset hyötyä tällaisten alojen kehityksestä.

Alueiden välistä vaihtoa ja vuorovaikutusta tarkasteltiin monin eri tavoin. Näiltä osin tulokset olivat varsin yhdenmukaisia ja ne korostivat Helsingin seudun vahvaa asemaa ja erityisluonnetta kansantaloudessa. Helsingin seutu kykeni alueista monipuolisimmin käyttämään hyväkseen muualta lähteviä kysyntäimpulsseja. Tämä nähtiin selvästi sekä välittömien että välillisten tuotantovaikutusten ollessa kyseessä, ja myös silloin, kun tarkasteltiin kasvuun liittyvien tuottavuus- ja koulutuspanosten välittymistä.

Saadut tulokset ovat kokonaisuutena tulkittavissa alueiden perinteisesti nähdyn kehittyneisyyden kannalta. Alueiden kasvun luonteesa ja niiden välisissä suhteissa oli selviä eroja ja epäsymmetrisyyksiä vielä 1980-luvun loppupuolella, ja Helsingin seutu erottui muusta kansantaloudesta johdonmukaisesti. Kiinnostavaa on, että alueiden keskinäisten suhteiden systematiikka toteutui osin portaittaisena: epäsymmetriaa esiintyi myös muun Etelä-Suomen sekä Keski- ja Pohjois-Suomen välillä.

Nämä havainnot liittyvät myös aiempaan

maassamme tehtyyn tutkimukseen. Vaikka tulokset eivät ole määrällisesti suoraan verrattavissa, ovat johtopäätökset yleensä hyvin sopu-soinnussa aiemman tutkimuksen kanssa, sekä täydentävät niiden näkökulmia ja jatkavat aikaperspektiiviä. Tulosten yleislinja havainnollistaa samalla alue-erojen pysyvyyttä.

Tuloksilla on lopuksi vielä menetelmällinen näkökulmansa. Työn toteutusta ohjasivat toisaalta metodin antamat mahdollisuudet, toisaalta siitä käyty kriittinen keskustelu. Yhtenä tarkoituksena eri sovelluksissa olikin tehdä havaintoja menetelmän käyttökelpoisuudesta.

Alueellista panos-tuotosmenetelmää on vuosien varrella arvosteltu muun muassa staattisuudesta ja kysyntäpainotteisuudesta, sekä liiasta rajoittumisesta yhden alueen tarkasteluihin. Tutkijat ovat sitten metodologiaa kehittämällä yrittäneet vastata tähän kritiikkiin. Monessa kohdin tässä onkin onnistuttu, vaikka olisi tietysti väärin väittää kaikkien ongelmien poistuneen. Olen tutkimuksessani useilla tavoin pyrkinyt ottamaan huomioon perusmenetelmään kohdistetun arvostelun. Kokonaisuutena panos-tuotosanalyysin soveltuvuus tehtyihin tarkasteluihin osoittautuikin melko hyväksi, ja varsinkin monialueinen lähestymistapa oli hyödyllinen.

Työssä ei ole yritetty antaa Helsingin seudun taloudellisten rakenteiden ohjaamiseen tai kansantaloudelliseen rooliin kohdistuvia suosituksia. Tulokset voinevat kuitenkin toimia eräänä tausta-aineistona tällaisissa pohdinnossa. Kun suurten kaupunkien taloudellinen merkitys näyttää olevan korostumassa, on tärkeää lähestyä ennakkoluulottomasti myös Helsingin seudun asemaa.

Aluetaloustieteen osakseen saama huomio on viime vuosina ollut lisääntymässä. Myös makrotalouden tutkijoiden piirissä on herännyt uutta kiinnostusta alaa kohtaan. Eräs syy tähän lienee se, että alueellisen näkökulman merkitys taloustieteen kysymyksenasetteluissa korostuu tilanteessa, jossa kansalliset raja-aidat hämärtyvät. Myös tutkimuksen aineistolliset, menetelmälliset ja teoreettiset edellytykset paranevat vähitellen.

Vaikka Suomessa on aluetaloudellisen tutkimuksen suosio vanhastaan ollut melko marginaalinen, on meilläkin viime aikoina näkynyt merkkejä kiinnostuksen kasvusta. Toivon, että myös väitöskirjani osaltaan lisää mielenkiintoa alan kysymyksiä ja mahdollisuuksia kohtaan maassamme.